

Hjemlighed på plejehjem

Hvad skal der til for at gøre et plejehjem hjemligt? Er der forskel på mænds og kvinders opfattelse af plejehjemmets hjemlighed?

Ældreinstitutionernes historiske udvikling fra fattiggårde til alderdomshjem og senere plejehjem har betydning for plejehjemmenes status i samfundet. Ældrekommissionens arbejde i begyndelse af 80'erne blev udgangspunkt for store omstruktureringer i ældreplejen, og en ældreboliglov i 1987 satte stop for byggeri af plejehjem. De eksisterende plejehjem fik lov til at bestå, men det faglige fokus skulle flyttes, så der blev lagt mindre vægt på sygelighed og mere vægt på at skabe et hjem for beboerne

Politisk er der gennem årene udviklet en bevidsthed om, at også svækkede ældre mennesker har behov for hjemlighed. Gennem lovgivning er der skabt mulighed for at ændre plejehjemsbeboeres vilkår fra at være "institutionsanbragte" til at være beboere i eget hjem.

Mit daglige arbejde på et plejehjem har givet anledning til overvejelser om muligheden for at skabe hjemlighed for 78 mænd og kvinder med meget forskellige ønsker og behov. Overvejelserne ledte til en undersøgelse af, om der overhovedet er en fælles forståelse af begrebet "hjemlighed", og hvorvidt plejehjemmet lever op til den enkeltes forventninger til et hjem.

Undersøgelsen er lavet ved hjælp af narrativ metode, som er en kvalitativ metode, der fokuserer på individuelle fortællinger, som de fremkommer i samtaleprægede interview. Intervieweren styrer ikke, men hjælper erindringen på vej ved at vise interesse for og anerkendelse af, hvad fortælleren finder relevant og betydningsfuldt. Jeg har talt med seks beboere fra et plejehjem i København. De interviewede er blevet opfordret til at fortælle om de hjem, de har haft gennem livet, og samtalerne

har desuden handlet om, hvorvidt beboerne oplever plejehjemmet som et hjem.

Hjemmet i et livsløbsperspektiv

Erindringerne vokser frem gennem fortællinger, der følger en nogenlunde kronologisk linie fra hjem til hjem. Hvert hjem i et livsløb får mening og værdi gennem fortællinger om sociale relationer, hjemmets aktiviteter og fysiske rammer. I fortællingerne udgør disse temaer hjemmets bestanddele.

Samtidig er fortællingerne om hjemmet med til at forklare fortællernes identitet, fordi de beskriver, hvad der har haft betydning for deres trivsel i det enkelte hjem, og hvordan det har været med til at gøre hver enkelt til den, hun/han er. Det betyder også, at fortællingerne giver indsigt i fortællernes kønsidentitet, relateret til dét at have og leve i et hjem.

Hjemmets relationer

Alle interviewede har stærke erindringer om barndomshjemmet. Relationerne til og mellem forældrene og hjemmets atmosfære på godt og ondt træder frem i fortællingerne.

Oplevelsen af at have haft et godt hjem afhænger blandt andet af den gode stemning i hjemmet, og netop relationerne har betydning. Fortællerne idylliserer ikke deres erindringer om barndomshjemmet, de fortæller om trykthed og nærhed, men også om utrykthed og svigt. Fortællingerne om barndomshjemmet og dets relationer bruges til at beskrive fortællernes trivsel i barndommen - uanset deres karakter. Fortællerne drager paralleller fra barndomshjemmet til de senere hjem og til nuet og viser derved, at barndomshjemmets oplevelser har fulgt dem gennem livet og fået betydning for deres identitet.

Hjemmets fysiske rammer

De fysiske rammer om hjemmet tillægges forskellig betydning i fortællingerne, men et fælles træk er erindringerne om trange kår i såvel barndomshjemmet som i de hjem, fortællerne har skabt for deres børn. Fattigdommen beskrives som et vilkår for den tid, der fortælles om, og de begrænsede materielle ressourcer har ikke haft betydning for muligheden for at skabe det, den enkelte forstår ved et godt hjem.

Hjemmets aktiviteter og handlinger

Aktivitet og handling er forudsætninger for at skabe og vedligeholde et hjem. Når beboerne beretter om aktiviteter og handlinger i hjemmet, fortæller de samtidig om tydelige kønsroller. Mændene har været orienteret udad mod arbejdet og det omgivende samfund, og når de fortæller om hjemmet, sker det gennem beretninger om manden som hjemmets håndværker og forsørger. Kvinderne har været orienteret mod privatsfæren, hvor de gennem husarbejde har sørget for orden og trivsel i hjemmet og følt ansvar for at få pengene til at slå til. Deres fortællinger om aktivitet i hjemmet er samtidig en beskrivelse af en identitet som husmor.

Hjemmets kønsfordeling

Mænd og kvinder har forskellige oplevelser af, hvad der gør boligen til et hjem, men begge køn udtrykker, at der skal være nogen, der gør noget for at skabe hjemlighed. Sociale relationer og aktivitet giver boligen liv og præg af de mennesker, der bor der. Forpligtende fællesskaber og følelsen af at have kontrol har betydning for, at boligen opleves som et hjem.

Hjemmets betydning er ikke den samme for mennesker af samme køn, men kønnet har betydning for, hvilke histo-

riske og kulturelle vilkår, de enkelte fortællere har haft, og det har påvirket deres forhold til hjemmet.

Erindringerne fra barndomshjemmet viser, at fortællerne tidligt spejlede sig i hjemmets kønsrollefordeling. Et eksempel er manden, der voksede op på landet. Han arbejdede ved landbrug fra han var ni år, tjente penge til familien og blev hver aften modtaget hjemme af moren og søstrene, der ventede med maden. Barndomshjemmets betydning for mandens kønsidentitet bliver tydelig, når han siger, at han også i dag synes, at barndomshjemmets opgavefordeling var helt naturlig.

Der gives ikke meget plads til sociale relationer i den maskuline fortælling om hjemmet. Hustruer, børn og andre nærtstående beskrives som en slags base, en underforstået forudsætning, der ikke bruges mange ord på. For mændene er det betydningsfuldt, at der er nogen i hjemmet at gøre noget for.

Det at gøre noget for hjemmet beskrives i denne sammenhæng både praktisk og økonomisk. Kvinderne forholder sig mere konkret til deres hjem og placerer sig selv som husmødre i hjemmets kerne. Mændene beskriver i højere grad hjemmet som en base for udadventt aktivitet og som et objekt for deres egen foretagsomhed.

Er plejehjemmet et hjem?

Studiet viser, at plejehjemmet kan blive et nyt hjem for nogle, men ikke for alle. Nogle beboere beskriver plejehjemmet som deres nye hjem. De lægger vægt på, at de har kunnet fastholde deres identitet, og at de har bevaret autonomi og kontrol i den udstrækning, det har betydning for dem. Andre siger direkte, at de ikke betragter plejehjemmet som et hjem. For dem er det omvendte tilfældet. De føler, de har mistet identitet, autonomi og kontrol. Nogle af dem har tilsyneladende helt opgivet at forbinde

deres bolig med et hjem. Andre forsøger, men føler det mislykkes.

Hvis følelsen af hjemlighed har været uafhængig af de fysiske rammer, og i stedet har været forbundet med for eksempel familiesamvær eller religion, er det fortsat muligt at føle sig "hjemme i sindet", efter man er flyttet på plejehjem. Sindets hjem er uafhængigt af tid og rum(2). Det skabes gennem tilværelsen i den enkeltes bevidsthed og udgøres af følelser, kendte situationer og sociale relationer, der opleves som meningsfyldte. Følelsen af at have et "sindets hjem" er uafhængig af, om man føler sig hjemme på plejehjemmet.

Flere af dem, der giver udtryk for at have følelsen af at have mistet deres hjem i forbindelse med flytningen til plejehjem, har bevaret en følelse af meningsfyldt hjemlighed i et fællesskab med trygge og genkendelige relationer og roller. Sindets hjem kan imidlertid også trues, idet svækkelse og institutionalisering kan begrænse mobiliteten og mulighederne for fortsat at opleve de situationer, der frembringer den gode følelse.

Plejehjemmets relationer

Alle fortællerne udtrykker, at sociale relationer har betydning for følelsen af at være hjemme, men det er forskelligt, om de ønsker at skabe nye kontakter på plejehjemmet. Flere har fortsat familien som deres nærmeste. For nogle er det tilstrækkeligt, og de fravælger at få udvidet deres netværk med nye kontakter på plejehjemmet. Blandt mændene er der fortællere, som kun har svag forbindelse til familien. De føler sig ensomme og vil gerne have nye kontakter, men de har svært ved at skabe dem. For at skabe sociale relationer på plejehjemmet må man kunne identificere sig med plejehjemmets øvrige beboere.

Relationerne til de øvrige beboere udgør et dilemma for fortællerne. Flere udtrykker ønsker om et fællesskab,

Begrebet "hjem" har en central placering i dansk kultur og i ældrepolitik. De ældre skal være længst muligt i eget hjem, og de, der ikke kan klare sig hjemme, skal have alternative tilbud under hjemlige former. Men hvad skal der til, for at et hjem er hjemligt, og for at plejehjemsbeboerne føler sig hjemme?

Hvad betyder hjemmet for ældre plejehjemsbeboere, og føler de sig egentlig hjemme i deres hjem på plejehjem? Forfatterens undersøgelse viser, at beboerne på plejehjem ikke nødvendigvis ønsker sig et hjem.

Eva Algreen-Petersen er sygeplejerske og funktionschef ved Kirsebærhavens Plejehjem i København. Artiklen er skrevet på baggrund af hendes Master opgave i Public Health fra Nordiska Högskolan för folkhälsovetenskap.

Eva Algreen-Petersen
fl70@suf.kk.dk

FOTO MICHAEL NEUMAN

Plejehjemmet kan blive et nyt hjem for nogle, men ikke for andre

men distancerer sig samtidig fra de øvrige beboere ved at beskrive dem som værende væsentlig dårligere, end de selv føler sig. Flere tager decideret afstand fra den form for tvungent fællesskab, som de mener, plejehjemmet udgør. Én har søgt og fundet godt socialt fællesskab med andre beboere. Hun føler sig hjemme på plejehjemmet.

De øvriges distancering har forskellige forklaringer, men generelt handler det om de andres manglende fysiske eller mentale formåen. Det, beboerne på plejehjemmet har til fælles er, at de (fleste) er gamle, og at de af forskellige årsager ikke er i stand til at klare sig selv.

Ingen af fortællerne beskriver alder eller funktionstab som dele af deres egen identitet, og de ønsker ikke nødvendigvis at identificere sig med andre, hvor alder og svækkelse er det, man er fælles om.

Plejeboligens fysiske rammer

De fysiske rammers betydning for følelsen af at være hjemme på plejehjemmet nævnes kun perifert. Et par af fortællerne siger, at det havde været rart, hvis plejehjemsboligen havde bestået af to værelser. Ingen forholder sig til fællesarealerne, udendørsområderne eller den bydel, plejehjemmet ligger i.

Det har betydning for fortællerne, at plejehjemsboligen er indrettet med genstande fra deres tidligere hjem.

Etnologen Lene Otto(3) beskriver, hvordan dét, hun kalder biografiske genstande, bliver bærere af identitet og erindring ved både at hente betydning fra livet og give livet betydning.

Genstandene i sig selv kan ikke skabe et hjem, men de giver tryghed og genkendelighed, og fortællerne i dette studie føler sig godt tilpas ved at være omgivet af ting, de kender. Alle fortællerne har historier, der knytter sig til hjemmets genstande. Det kan være en gave fra en nærtstående, et minde om en særlig situation eller hjemmelavet håndarbejde. Alle har også fotografier, de viser, mens de fortæller. Fotografier og andre genstande bærer identitet ved at vise situationer fra en tid, der er svundet, men som stadig er en del af

fortællerens selvforståelse. På den måde bliver fotografier og andre identitetsbærende genstande en ydre spejling af fortællerens indre virkelighed.

Foruden den biografiske betydning kan genstandene tjene som symboler på status eller en særlig sans for æstetik og boligindretning.

Fra hjem til plejehjem

I forbindelse med flytningen til plejehjemmet er der en række genstande, der er blevet valgt fra.

Plejehjemsboligen er lille, og der er ikke plads til meget. Flere fortæller, at fravalget har været vanskeligt. Én af fortællerne har gennem et helt liv samlet værktøj, som han har brugt til reparationer i hjemmet og til hobbyarbejde.

Svigtende helbred betyder, at han ikke længere kan bruge værktøjet, og det er valgt fra, da han skulle flytte på plejehjem. Det fravalgte er som oftest brugsgenstande, der ikke er brug for mere. Det kan være et spisestel, som husmoderen dækkede op med, når der kom gæster, en støvsuger, eller en kurv med strikkegarn. Brugsgenstandene har lige som pyntegenstande en identitetsbærende betydning, og de symboliserer på forskellig måde hjemmets aktiviteter. Fravalget kommer således til at fremstå som en understregning af de mistede funktioner. På plejehjemmet sørger andre for støvsugning og borddækning, og de bruger plejehjemmets udstyr. Et hjem, der foruden møblerne kun er udrustet med pyntegenstande, og hvis beboer ikke selv udfører de funktioner, der hører til i hjemmet, får funktion som en slags museum over det liv, beboeren har levet.

Køn og identitet på plejehjem

De kvindelige fortællere har alle været hjemmegående husmødre og har gennem livet skabt deres hjem med husarbejde og omsorg for familien. De har haft kontrol over hjemmet i kraft af deres handlinger og tilstedeværelse, og husmorrollen har været en del af deres identitet. På plejehjemmet sørger personalet for madlavning og rengøring. Det er nødvendigt for fortællerne, der blandt andet er flyttet til plejehjemmet,

fordi de ikke længere kan varetage disse funktioner. Husarbejdet bliver gjort på en anden måde, end de har været vant til, men de må affinde sig med det, fordi de har mistet muligheden for at udføre opgaverne selv og dermed mistet kontrollen over hjemmet. Plejehjemmet får en hotellignende funktion. Det er uforpligtende og på sin vis bekvemt, men for kvinderne kan det samtidig være uforeneligt med at føle sig hjemme.

For mændene har hjemmet haft andre betydninger, idet de har arbejdet og tjent penge til hjemmet. Plejehjemmets hotellignende forhold har i den sammenhæng mindre betydning for, om mændene kan føle sig hjemme. De føler ikke, de mister kontrol, fordi andre holder hus for dem. For mændene er autonomi et centralt begreb for hjemlighedsfølelsen. Følelsen af selv at kunne bestemme, hvornår man vil stå op, hvornår man vil spise, og at man kan komme og gå som man vil. Eller, som en udtrykker det, at *man kan få det, som man vil have det*.

Hjem på plejehjem

Hjemmets bestanddele er nu beskrevet som forpligtende sociale relationer, handling og aktivitet og fysiske rammer. For beboere på plejehjem er det sociale fællesskab ikke selvvalgt men bestemt af alder og svækkelse, som er de eneste fælles forudsætninger. Hjemmets aktivitet og handlinger har også særlige vilkår på plejehjemmet. Hverdagslivets gøremål varetages af personalet eller i samarbejde mellem personale og beboere. Vilkårene for handlingerne er ikke alene bestemt af beboerens ønsker. Beboeren er afhængig af personalets hjælp, ligesom institutionens tilrettelæggelse af opgaverne og myndighedernes bestemmelser om kvalitetsstandarder har betydning for, hvilke handlinger, der kan udføres og på hvilken måde. Den enkelte beboer har begrænset indflydelse på de fysiske rammer om plejehjemsboligen, men boligen kan gøres hjemlig med møbler og andre genstande fra de tidligere hjem. På disse vilkår bliver plejehjemmet et hjem for nogle men ikke for alle.

Bevarelse af identitet og autonomi er

Indretning og hjemmets genstande har betydning for følelsen af hjemlighed.

afgørende for oplevelsen af hjemmet. Muligheden for, at plejehjemmet kan opleves som et hjem, kan således hænge sammen med dets karakter af institution. De fleste udsættes for omfattende tab, før de flytter på plejehjem(4), hvilket kan være en anden faktor af betydning for, om plejehjemmet opleves som et hjem.

Nogle har på forhånd opgivet at skabe et nyt hjem, fordi de forbinder et hjem med de funktioner, de har mistet og som var en del af deres identitet. De længes efter deres gamle hjem og efter det liv, de havde før. Af flere fortællinger fremgår det, at tanken om et hjem tilsyneladende er opgivet. De forholder sig ikke til plejehjemmet som et hjem, men opstiller andre parametre for trivsel i den livssituation, de nu befinder sig. Man kan altså konkludere af denne undersøgelse, at beboere på plejehjem ikke nødvendigvis ønsker sig et hjem på plejehjemmet.

Trivsel på plejehjem

Foruden beboerens private genstande er boligerne indrettet med plejesenge, medicinskabe og andre hjælpemidler, der er nødvendige enten for beboeren eller for personalets arbejdsmiljø. Boligerne er placeret på lange gange, der mødes i fælles spisestue og op-

holdsstue. På politisk niveau er der ved budgetforliget for 2005 afsat over 1 mia. kr. til modernisering af plejehjemsboligerne i Københavns kommune. Ombygningen skal foregå over de næste 10 år og er udtryk for en politisk erkendelse af, at de eksisterende plejehjemsboliger er utidssvarende. Der er tidligere argumenteret for, at forbedring af de fysiske rammer ikke i sig selv fører til et bedre hjem, men at det er én af flere faktorer, der kan have betydning.

Christophersens undersøgelse af trivsel på plejehjem viser, at der er forskel på beboeres og personales opfattelse af, hvad der skaber livskvalitet for plejehjemsbeboere(5). For beboerne handler livskvalitet om ikke at blive overset og overhørt i dagligdagen, at føle sig respekteret, at personalet anerkender og respekterer deres afhængighed, samt at få den hjælp, de har behov for.

Personalet lægger vægt på, at beboerne bevarer deres udseende, bevarer kontakt med familie og venner, udnytter deres færdigheder, samt at beboerne udvikler og udfolder sig på egne præmisser. Personalet ønsker desuden, at plejehjemmet skal være som beboerens eget hjem. Denne undersøgelse viser, at det er mere relevant at søge at imødekomme de ældres ønsker til forbed-

ret trivsel på plejehjem end at fokusere på hjemlighed på plejehjemmet, fordi hjemmet er forbundet med funktioner og roller, de færreste er i stand til at opretholde, når de er så svækkede, at de må flytte på plejehjem.

Litteratur

- 1 Jensen, Tenna. *Botilbud til ældre før og nu. Et historisk rids over botilbud til ældre og tankegangen bag ældreboligpolitikken. Rapport, Servicestyrelsen 2000.*
- 2 Viikko, Anni. "Hemmet som meningsgivende faktor i självbiografier skrivna av äldre män och kvinnor." 13:e Nordiska kongressen i gerontologi, Helsingfors 2.-5. Juni 1996.
- 3 Otto, Lene. "Biografiske samlinger. Subjektivitet, identitet og materielle livshistorier." *Tidsskriftet Antropologi* 43/44, 2001; 189-202.
- 4 Nay, Rhonda. "Nursing home residents' perceptions of relocation." *Journal of Clinical Nursing* 1995, 4; 319-325.
- 5 Christophersen, Jorun, *Livskvalitet hos de svageste ældre. Ældre Sagens Forskningsafdeling, København 2000.*